

Степан Васильченко – творець художньої новелістики

Відомий і, на жаль, несповна поцінований у нашому літературознавстві письменник Степан Васильченко належить до тих художників слова, які, продовжуючи славні традиції наших класиків, творили українську літературу ХХ століття – літературу, яка своїми художніми якостями, глибоким психологізмом, увагою до людської особистості мала досягти рівня, за словами М. Хвильового, світових літературних вершин.

Незважаючи на плин часу, слово С. Васильченка й сьогодні відкриває нам таємниці добра, радості та людської краси.

Для творчості С. Васильченка властивий послідовний і глибокий оптимізм. У розвитку благородних духовних якостей простої людини він вбачав запоруку всіх її перемог і досягнень.

Оптимістичним настроєм, світлими почуттями сповнені новели та оповідання письменника. Герої його творів – це люди морально чисті, талановиті, працьовиті й волелюбні, їм властивий допитливий розум, почуття прекрасного, гумор і дотепність.

На одному з ювілеїв письменника патріарх нашої літератури О. Гончар зазначав, що слово Степана Васильченка не застаріло, і це свідчить багато про що. Чим же приваблює нас творчість цього письменника? Завдяки чому й нині слово його зберігає свою першу свіжість, природно входить у нашу свідомість, звідки ця здатність збагачувати душу високим і прекрасним нарівні з кращими класичними творами?

Гадаю, що проза С. Васильченка знаходить шлях до сердець читачів передовсім тому, що вона правдива й поетична, зігріта почуттям поваги до людської особистості... Талант мужності й талант співчуття, без яких не буває справжнього письменника, вищою мірою був притаманний цій людині, виявляється в творчості С. Васильченка і в його життєвих вчинках.

Дитинство визначного українського письменника ХХ століття Степана Васильченка пройшло в містечку Ічні, де він народився 8 січня 1879 року в багатодітній сім'ї ремісника-шевця Василя Панасенка. Тут, в убогій хатині, Степан уперше почув і щиро полюбив народні пісні, вірші з Шевченкового «Кобзаря» та «Тараса Бульбу» М. Гоголя. Про роки дитинства він добре розповів у автобіографічній повісті „Мій шлях”: „Холодні зими, недоїдання, чад у хаті, брак чобіт, пасіння чужих овець, батрацька праця на левадах і городах і перша гіркість зневаги до твоєї бідності. Та все це, кажу, тоне в radoщах малої людини, що викликає вперше в неї ясне сонце, буйний інстинкт життя”....

Навчання було нездійсненою мрією для здібного й наполегливого юнака, і це викликало в нього почуття ненависті до експлуататорів. У щоденнику він пише: „Учився я з сином сільського багатія, рішав йому задачі за 30 копійок, за сало, через п'ять років – бачу його студентом, моя свята недосяжна мрія. Світ мені стемнів тоді, став несправедливим”.

Доступ в університет для дітей бідноти був закритий. Залишалося представникові бідняцької молоді покладати надії на Коростишівську вчительську семінарію – педагогічний заклад, до якого щороку приймали 10-12 осіб казенними стипендіатами. „Це був єдиний малісінський огник для бідних здібних сільських дітей, – пише С. Васильченко в повісті „Мій шлях”, – і виростав він у палкій юнацькій уяві до легендарних розмірів. Київщина, Полтавщина, Чернігівщина, Волинь, Подоль щороку надсилали туди найкращий свій цвіт – щастя випадало небагатьом”. На цей „огник для бідних” і подався майбутній письменник. Його від'їзд до Коростишівської семінарії та роки навчання залишилися в пам'яті на все життя й знайшли відображення в його творах “Мій шлях”, „Записки вчителя”, „Оксана” та ін.

Від'їжджаючи до Коростишева на навчання, юний С. Васильченко відчував гордість і відповідальність перед родичами та односельчанами, які зібралися його проводити, „ніби посилають мене в інший, принадний край ходоком, делегатом. Миготить радість, невиразна, пиховита думка: „Між моїм родом – батьками, дідами, самими далекими пращурами – я перший іду до культури, до світла, перший пробиваю ту стіну, що стоїть нам на шляху до того чарівного, такого принадного і такого малодосяжного для нас, бідних селян, іншого світу. Я посланець. Прощай, рідне, тепле, безмежне, таке спокійне, народне море... Вернуса до тебе, проте вернуса – іншим”.

Під час навчання в Коростишівській семінарії „з головою устряв у семінарське життя, белетристику читав запоем, жив інтернатським життям...” Часу для літературної творчості не залишалося. Проте його „класні твори” до сліз зворушували трохи романтичного вчителя словесності. „В усякім разі, – пише С. Васильченко, – думка, що я мушу зробитися письменником, не залишала мене й тоді”.

Письменник із любов'ю згадує Коростишівську семінарію, її вчителів-наставників, які зі своєї зарплати виділяли гроші в касу на допомогу дітям бідняків. Письменник зазначає, що і вихователі, і вихованці розуміли, що три роки навчання в семінарії не дають потрібних для вчителя знань. „На прощання часто директор казав тому чи іншому своєму вихованцеві: „Боюся, що не справитесь зі своїм завданням. Варто було б іще

годочок подержать вас у семінарії. Тільки треба звільнити місце другому”... Загалом уклад життя в семінарії був досить ідилічний... Ця семінарія давня, ще в 60-х роках вона була в Києві, одзначалась народолюбними ідеями, і ще до мого часу витали там тіні таких директорів, як відомий кирило-мефодіївець Іван Якович Посяда. Три роки пролетіли для мене в семінарії як юнацьке свято. Не хотів і мене директор випускати за три роки, хоч успіхи були мої добрі. „Летюча натура, вітер, – неодмінно влізеш в якусь історію”. (Пам'ятаю із семінарського життя одну дрібницю: купив я собі сиву шапку. Побачив мене в їй директор. Заклав руки за спину, милується: „Чистий тобі Тарас Григорович”. Він знав його особисто)”.

Під час навчання С. Васильченка в Коростишівській семінарії її директором був уже не Посяда, а послідовник його педагогічних поглядів Іван Нестерович Давидович. Він продовжував волелюбні традиції свого попередника. „Вихованці семінарії, коли їх зразу не ламало життя, пізніше загартувувались у боротьбі і робились міцними, як криця”, – писав С. Васильченко.

Про життя в Коростишівській семінарії під час навчання в ній (1895-1898 рр.) не забув письменник і через десятки років. Наприклад, в оповіданні „Оксана” майстерно змальовано чудові краєвиди житомирського Полісся, річку Тетерів та її чарівні береги в районі Коростишева.

Степан Васильченко віддав усі свої сили, талант і палаюче серце рідному народові. Читаючи його пристрасні художні твори, переконуєшся, що ні соціальні негаразди, ні утиски царизму, ні лицемірства, ні антинародна мораль панівних класів – ніщо не змогло вбити прагнення народу до волі.

Виходець із багатодітної сім'ї бідного ремісника-шевця, він у новелі „На хуторі” писав: „І були вони, всі ті таланти рідного люду, ті найулюбленіші діти свого смутного краю, як і цеє вбоге й забите дівча, – люди з найбідніших бідні, з найтемніших темні, були наймитами у чужих людей і пасинками долі”.

Степан Васильченко належить до когорти тих письменників, які на перше місце ставили достовірність і правдивість кожного написаного слова. Його перо переносило на чистий аркуш паперу лише те, що автор сам побачив, відчув, вистраждав і художньо осмислив. Цього принципу С. Васильченко дотримувався все творче життя: від першої збірки оповідань „Ескізи” (1911 р.) до останніх повістей „Олов'яний перстень” (1926) та „Авіаційний гурток” (1926). Небагатьом письменникам таланить, щоб їхні перші твори стали хрестоматійними. А Васильченкові оповідання „Мужицька

арифметика”, „У панів”, „Роман”, що увійшли до першої збірки, і сьогодні не сходять зі сторінок шкільних підручників.

Активне письменницьке життя С. Васильченка до революції 1917 року було пов'язане з його працею в газеті «Рада». У ній співпрацювали Олена Пчілка, Є. Чикаленко, О. Олесь, В. Самійленко та інші діячі української культури. Знайомство з ними мало позитивний вплив на всю майбутню творчу діяльність С. Васильченка.

З 1920 року С. Васильченко постійно жив у Києві. Працював завідувачем дитячого будинку і вчителем у школах міста, поєднуючи педагогічну роботу з літературною діяльністю. Учителі, діти, підлітки владно входять у нові твори письменника. Написані людиною, яка сама була вчителем і добре знала шкільне життя, ці твори вчили молодь, яка обирала професію педагога, не боятися труднощів, бути стійкими й чесними, бути відданими вчительській професії: сіяти розумне, добре, вічне. Дбаючи про виховання молодого покоління, письменник створив немало образів життєрадісних, кмітливих і талановитих дітей. Його маленькі герої люблять природу, цінують дружбу, прагнуть до знань. Такими є персонажі оповідань «Роман», «Мороз», «Королівна», «Волошки» та ін.

Твори С. Васильченка здебільшого мають форму коротких оповідань-новел. Письменнику властиве мистецтво коротко висловлювати думки – мистецтво «короткого удару» (В. Стефаник). Він не подає широких описів життя героїв, а показує їх у дії, у кількох епізодах, що розкривають характер і внутрішній світ персонажа.

Такий стиль є результатом величезної творчої праці письменника, дуже вимогливого до себе й до своїх творів.

Заслуги С. Васильченка перед українською культурою загалом і літературою зокрема, безсумнівно, великі. Переїнявши класичні традиції В. Стефаника, М. Коцюбинського, Лесі Українки, І. Франка, він приніс, попри всякі заборони, в українську літературу нове художнє слово, показав себе майстром жанрів, що утверджувалися в українській літературі ХХ століття, його творчість була й залишається зразком для нових поколінь українських письменників.

Звичайно, багатьох задумів С. Васильченку не вдалося здійснити. Відомі репресії проти української інтелігенції, голодомор 1932-1933 років не обійшли і його.

Теплого серпневого дня 1932 року друзі прощались із письменником. Похорони відбулися на Байковому кладовищі в Києві. Над могилою прощальне слово проголосили М. Вороний і Б. Антоненко-Давидович.

Слово С. Васильченка і сьогодні вчить долати зло й жити за законами краси.

Хай і наші урочистості з нагоди 125-річчя від дня народження С. Васильченка будуть гілочкою у великому вінку шани письменникові.